

ДЕОНТОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГА ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

А. О. Максютов

Постановка проблеми у загальному вигляді. В залежності від соціальних перетворень, що відбуваються у суспільстві, набувають змін ставлення певних професійних груп до людей, що пов'язані з їх діяльністю та користуються результатом цієї діяльності. Це стало причиною появи низки норм професійної етики, клятв, присяг, кодексів честі, які підтримують престиж професійних груп у суспільстві, створюють позитивне ставлення до них. Так, коли на початку ХІХ століття виникає особливий інтерес до професійних етичних норм, з'являється система наукових знань про обов'язок та норми належної професійної поведінки людей в трудовій діяльності під назвою “деонтологія”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Теоретичну основу нашого дослідження складають праці, де розкриті загальні основи деонтології (І. Бентам, І. Кант, Дж. Мілль); характеризуються окремі галузі професійної (М. Петров, О. Скакун, С. Сливка, В. Горшеньов, О. Шмоткін) та педагогічної (М. Васильєва, К. Левітан, Г. Караханова, Л. Хоружа) деонтології; висвітлюється сутність і зміст деонтологічної підготовки фахівців (Т. Карпова, К. Коробова, М. Орешкіна, Л. Переймибіда, В. Соколов).

Метою статті є дослідження ролі деонтологічної підготовки педагога у його професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. “Деонтологія” грецького походження (deontos – “належне”, і logos – “вчення”), що перекладається як наука про належне. Таким терміном інколи позначають розділ етики, в якому вивчаються проблеми обов'язку людини, сфера належного (того, що повинно бути), всі форми моральних вимог до

життєдіяльності людей та відносин між ними [1]. Вперше цей термін було введено англійським вченим І. Бентамом, який застосував його для позначення теорії моральності загалом у своїй праці “Деонтологія, чи наука про мораль” – “Deontologie or the sciense of morality”) [2, с. 2].

Деонтологія формувалась як специфічна система знань про належне, сферу обов’язкового, виходячи з вимог суспільної моралі. Так, в одному із дореволюційних словників іншомовних слів «деонтологія» розглядається як наука про обов’язки людини, про особливу і державну моральність, про особистісні та громадські обов’язки, тобто як наука про належне [0, с.192]. На перших порах термін “деонтологія” вживався для позначення моральних норм професійної поведінки медичних працівників, основою яких є клятва Гіпократата. З часом принципи деонтології знайшли своє відображення в різних професійних кодексах: юристів, соціальних працівників, журналістів.

Професійна деонтологія – це наука міждисциплінарна, розділ етики та соціології моралі, що розглядає проблеми професійного обов’язку, вимоги, нормативи та належну поведінку в системних відносинах [4, с. 26].

Поняття педагогічної деонтології К. Левітан розуміє як “науку про професійну поведінку педагога” [5, с. 5]. Тобто, педагогічна деонтологія – це сукупність етичних норм та принципів поведінки педагога під час виконання своїх обов’язків. Ще пізніше деонтологію почали відрізняти від вчення про моральні цінності. Деонтологія вивчає форми вираження належного, шляхом якого моральність виражає вимоги соціальних законів, приймає різні форми в особистій поведінці, загальних нормах і вимогах [6, с. 20].

М. Васильєва звертає увагу, що у цільовій комплексній програмі “Вчитель” зазначається необхідність та значущість оволодіння вчителями базовими знаннями з питань законодавства про освіту, нормативними документами, що регламентують поведінку педагога, містять вимоги до його особистісних якостей. Тому використання деонтологічного аспекту в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя зумовлено високою роллю його

педагогічної праці, необхідністю постійної взаємодії між учасниками педагогічного процесу, в якому дотримання обов'язку педагогом стає особливо значущим, оскільки від цього залежить майбутнє вихованців [7, с. 5]. Майстерність педагога є неможливою без його деонтологічної майстерності. Відтак, зміст професійної підготовки вчителя охоплює і деонтологічну підготовку.

Деонтологічна підготовка педагога, на думку М. Васильєвої, – це цілеспрямований керований процес, який забезпечує деонтологічну компетентність шляхом оволодіння майбутнім педагогом деонтологічними знаннями та вміннями, розвитку відповідних особистісних якостей, необхідних для здійснення нормативної професійної поведінки. Зміст деонтологічної підготовки педагога включає мотиваційно-ціннісний, когнітивний, процесуальний та аналітико-рефлексивний компоненти [7]. Додамо, що саме в результаті деонтологічної підготовки формується та розвивається деонтологічна культура педагога.

Слід зазначити, що елементи деонтологічних норм з'явилися разом із появою педагогічної діяльності як особливої суспільної функції. На початку деонтологічні норми існували у вигляді свідомості та закріплювалися у прислів'ях, приказках, неписаних правилах. Окремі з них дійшли до нашого часу і знайшли відображення у працях вітчизняних та зарубіжних вчених. Так, норма поважати особистість вихованця не є новою. Її висували великі педагоги минулого Я. Каменський, К. Ушинський, І. Песталоцци. Гуманізм вчителя В. Сухомлинський вбачав в його умінні бачити та розвивати в дітях все найкраще через привиття їм позитивних якостей. Пороки зникають швидше, якщо їхнє місце в душі дитини займають позитивні якості. Великий педагог застерігав нас від того, щоб колектив вихованців не заступив вчителю окрему особистість з її духовним світом, бо колективізм це не розчинення особистості в колективі, а розвиток її у ньому. Поважати кожного студента, бачити в ньому особистість – складна робота розуму та серця викладача.

Взаємовідносини між учасниками педагогічного процесу у вищому навчальному закладі керуються програмою, навчальними планами, статутами, розкладом занять та іншими адміністративними засобами. Як наслідок цього мають офіційно-діловий характер. Під офіційними взаємовідносинами розуміємо відносини, що регулюються в межах лише професійних стосунків, за яких особистісні риси вихованців не завжди достатньо враховуються. Ділові стосунки можуть сприйматися вихованцями як бездушні. Інший характер мають людські взаємовідносини викладача зі студентом. Людські взаємовідносини – це ставлення педагога до вихованця як до носія неповторної сукупності особистісних якостей, з якими необхідно рахуватися під час освітньої діяльності. В таких взаємовідносинах педагог сам діє як носій індивідуальних якостей, мисляча, переживаюча особистість. Педагогічний процес в цьому разі дійсно відповідає вимогам деонтологічних норм.

Показником деонтологічної культури педагога є його здатність до співробітництва, а взаємна повага і рівність сторін – необхідна умова цієї культури. До того ж педагогіка співробітництва – це така організація освітнього процесу, коли навчатися цікаво. Це широке використання творчих можливостей студентів, залучення їх до процесу навчання, творчого пошуку.

Багато в цьому напрямку досягають педагоги-новатори. Вони навчають студентів самоаналізу, самооцінці, роздумам над власною діяльністю, діяльністю своїх товаришів, колективному аналізу суспільного життя.

Великого значення надають педагоги-новатори створенню позитивних емоцій. Такі викладачі пред'являють високі вимоги моралі при спілкуванні, без якого не може бути ніякої взаємодії. Настав час, пише Ш. Амонашвілі, сказати про моральну сторону педагогічного процесу, про те, носієм якої, якщо можна так висловитись, професійної моралі повинен бути сучасний педагог.

Таким чином, факторами професійного успіху педагога, з точки зору деонтології, є такі:

вміння долати психологічні труднощі, що виникають під час педагогічної діяльності, а саме володіння своїм самопочуттям, вміння поводити себе вільно та невимушено, знайти необхідну інтонацію, вираз обличчя, жест;

вміння вислухати вихованця. Педагог зобов'язаний розвивати в собі здібність слухати мовчки, не перебиваючи, стримувати свої емоції, зважувати відповіді. Слід уникати поганої звички слухати, не дивлячись на людину, реагувати на будь-яку відволікаючу дію, займатися під час бесіди сторонніми справами. Все це необхідно не тільки для отримання потрібної інформації та виявлення позиції співбесідника, але і для зняття психологічної напруги, що значно полегшує подальшу взаємодію. Атмосфера взаємодовіри, доброзичливості допомагає викладачу та студенту пізнати свої позитивні якості, долати труднощі, реалістично ставитись до себе та оточуючих.

активізація людського фактора – гуманність викладача, що викликає відповідну гуманність вихованця. Доцільність урахування цього фактору є важливою умовою та засобом деонтологічної підготовки як підтверджує досвід багатьох педагогів-практиків. Педагогічна діяльність як прояв гуманних відносин полягає в тому, що освітній процес не епізод, а основний зміст життя молодих людей студентського віку.

Звичайно, що навчальний процес не може виключити і офіційних (ділових) стосунків. Однак ділові відносини з вихованцями (майбутніми спеціалістами) на практиці повинні поєднуватися із відносинами деонтологічного характеру, при переживаючій ролі останніх.

Запорукою успіху педагогічного процесу є вмиле поєднання офіційних та неофіційних взаємовідносин. В тісних контактах народжується справжнє взаєморозуміння, з яким студент проходить школу професіоналізму, людського спілкування, щирості, гуманності, поваги до оточуючих людей.

Прагнення суспільства набути нової якості, яка б відповідала сучасному рівню світової цивілізації, безперечно, пов'язане з необхідністю перегляду багатьох деонтологічних основ освітнього процесу не тільки з точки зору їх усвідомлення, але й духовного відображення.

До людини, яка присвячує своє життя праці на освітянській ниві професійна мораль висуває свої вимоги, серед яких в першу чергу слід назвати такі:

прагнення оволодівати теоретичними знаннями з деонтології, усвідомити їх необхідність для обраної професії;

вдосконалювати особистісні деонтологічні якості, необхідні для педагогічної діяльності, вдосконалювати педагогічну майстерність;

турбуватися про покращення якісного складу педагогічних кадрів, оберігати честь та гідність професії вчителя.

Повага до тих, кого навчаємо, є загальною моральною вимогою для педагога. На практиці вона реалізується в системі більш конкретних деонтологічних норм:

вимогливість до студента як міра поваги до нього, як міра виразу цієї поваги;

повага думки студента про викладача як вимогливість викладача до самого себе;

терпимість до самостійності думок, почуттів та вчинків вихованців;

віра в благородство, здібності та добрі наміри тих, кого навчаємо;

повага до кожного студента як особистості, індивідуальний підхід.

Поважаючи викладача студенти вчаться поважати представників старшого покоління. Позитивний вплив такого педагога живе в його вихованцях довго, а іноді проходить через все їхнє життя. З іменем улюбленого викладача часто пов'язані найсвітліші спогади студентських років. І, навпаки, відсутність взаєморозуміння, неповага до особистості юнака чи юначки може призвести до найнесподіваніших наслідків. Таким чином, взаємовідносини, що складаються між викладачем та студентом

мають важливі у деонтологічному розумінні наслідки, оскільки сприяють формуванню моральних рис молоді.

Педагогу належить володіти словом, засобом переконання. Адже переконання – це є ключ до вирішення багатьох ситуацій, а інколи і конфліктів, які виникають під час педагогічного процесу. Переконання, слово та переконання.... Недарма древні говорили, що освіта не дає паростків в душі, коли вона не проникає до значимої глибини. Це проникнення можливе лише у гармонійній єдності високого професіоналізму та деонтологічної підготовленості педагога.

Більшість педагогів вбачають головною метою освіти розкриття у людини її особистісного потенціалу [8].

На протязі багатьох століть існують різні точки зору щодо проблеми функціональних обов'язків викладача. Для одних він просто викладач конкретного навчального предмету, в основі якого полягає та чи інша наука. Для інших – він не лише викладач-предметник, але перш за все наставник молоді, людина, яка сприяє становленню особистості виховання. Звідси й різне розуміння ролі деонтологічної підготовки у вищій школі. З одного боку, домінуюча роль надається “озброєнню” студента комплексом наукових знань та підготовка його до втілення цих знань у подальшій професійній педагогічній діяльності, з іншого – забезпечення всебічного розвитку особистості людини-громадянина, що містить у собі необхідну наукову освіту, є деонтологічно підготовленою.

Значний інтерес для нашого дослідження становить думка О. Фісун щодо фасилітуючої особистості педагога. Особливими рисами вчителя, який стоїть на фасилітуючій позиції, є: особистісні риси (істинність, довіра, емпатія), впевненість у можливостях своїх учнів... Це вимагає від вчителя виявлення сформованих умінь розбудовувати з кожною дитиною ефективну співпрацю, готовність сприймати її як унікальну особистість, розуміти її думки та прагнення [9, с. 68].

Як переконає практика, зміст освітнього процесу умовно складається з таких компонентів:

спеціально навчаючого (дидактичного) (робота викладача у вузівській аудиторії);

позааудиторного (орієнтація на задоволення додаткових освітніх та загальнокультурних потреб студентів).

В результаті дослідження ми переконалися, що кожен педагог повинен усвідомити виділення цих двох основних аспектів їхньої діяльності, а не розділення за цілями. Ціль одна – різнобічний розвиток особистості. Тому для кожного з цих компонентів важливою є деонтологічна складова фахової підготовки педагога. Побудова взаємовідносин між викладачем та студентом на такій основі є зразком деонтологічного підходу до здійснення освітнього процесу. Загальна ж незадоволеність результатом деонтологічної підготовки студентів, станом взаємовідносин у педагогічних колективах диктує для кожного викладача необхідність творчого пошуку.

Офіційними джерелами професійної деонтології є документи про стандарти відповідних професій (зокрема, етичні професійні Кодекси), в яких сформульовано ідеї, принципи, методи, умови і порядок їхнього саморегулювання, а також відображено суспільні вимоги, встановлені норми й правила належної професійної поведінки фахівців [10, с.42]. Це свідчить про те, що у професійному середовищі медичних працівників, юристів, психологів, соціологів, соціальних педагогів й вчителів відбулося усвідомлення своєї професійної приналежності, соціальної ролі й місії, що накладає на них професія, своїх професійних цілей, завдань і необхідності контролю, що забезпечує їх належне здійснення.

Висновки. Отже, у системі фахової підготовки майбутніх педагогів необхідно цільовим орієнтиром обрати деонтологічну підготовку педагога. Необхідно також шукати нові технології, здатні забезпечити досягнення поставленої цілі. Це складна проблема, яку ми не в змозі вирішити в межах однієї статті чи навіть в одному окремо взятому дослідженні. Ці вимоги

особливо актуальні в контексті тих завдань, які ставить перед освітянами сучасне суспільство: “Відкрити найширший простір для виявлення здібностей дитини, зробити її життя духовно багатим, багатограним”. На основі проведеного дослідження можна стверджувати, що деонтологічна підготовка педагога є необхідною складовою його фахової підготовки. Ми дійшли висновку, що досягти високих результатів у педагогічній справі без належного рівня деонтологічної підготовленості неможливо. **Перспективу** подальших наукових пошуків з окресленої проблеми становить дослідження педагогічних умов деонтологічної підготовки майбутніх педагогів.

Список літератури:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов.ред. В.Т.Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2002. – 1440 с.
2. Избранные сочинения Иеремиа Бентама / Пер. А. Н. Цапина и А. Н. Неведомского. – Спб : Рус.кн.торговля, 1867. – Т. 1 – 678 с.
3. Словарь иностранных слов, вошедших в состав русского языка / Сост. под ред. А.Н.Чудинова. – 2-е изд. – СПб: Губинский, 1902. – 878 с.
4. Караваев В. А. Педагогические условия деонтологической подготовки студентов, обучающихся на военной кафедре в техническом вузе дисс. ... канд. пед. наук / В. А. Караваев. – Ижевск, 2011. – 153 с.
5. Левитан К. М. Основы педагогической деонтологии. – М. : Наука, 1994. – 192 с.
6. Соловьев В. С. Оправдание добра: Нравственная: философия // Сочинения : в 2 т./ В. С. Соловьев. – М., 1988. – Т. Г.
7. Васильева М. П. Теоретичні основи деонтологічної підготовки педагога : дис. д.п.н. 13.00.04 / Х., 2003. – 430 с.
8. Лихачев А. Є. Виховання та духовність / А. Лихачев // Педагогіка. – 2001. – № 3. – С. 33-36.

9. Фісун О. В. Проблема фасилітуючої позиції педагога у наукових дослідженнях / О. В. Фісун // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка. – 2011. – № 2. – С. 66–71.

10. Полякова Г. П. Деонтологічна підготовка науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в аспірантурі [Текст] : дис. ... канд. пед. наук, спец.: 13.00.04 - теорія і методика професійної освіти / Г. П. Полякова. – Кіровоград : Кіровоградський держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка, 2011. – 311 с.

Анотація

Максютов А. О. Деонтологічна підготовка педагога до професійної діяльності

У статті висвітлюється роль деонтологічної підготовки педагога у його професійній діяльності. Проводиться короткий ретроспективний аналіз поняття деонтологія, професійна деонтологія, педагогічна деонтологія та деонтологічна підготовка, визначаються фактори професійного успіху педагога, з точки зору деонтології. Звертається увагу на деонтологічні норми у діяльності педагога та необхідність їх дотримання. Автор доходить висновку, що у системі фахової підготовки майбутніх педагогів необхідно цільовим орієнтиром обрати деонтологічну підготовку педагога.

Ключові слова: деонтологія, професійна деонтологія, деонтологічна підготовка, педагог, професійна діяльність, професійний успіх.

Аннотация

Максютов А. А. Деонтологическая подготовка педагога к профессиональной деятельности

В статье освещается роль деонтологической подготовки педагога в его профессиональной деятельности. Проводится короткий ретроспективный анализ понятия деонтология, профессиональная деонтология, педагогическая деонтология и деонтологическая подготовка, определяются факторы профессионального успеха педагога, с точки зрения деонтологии. Обращается внимание на деонтологические нормы в деятельности педагога и необходимость их соблюдения. Автор приходит к выводу, что в системе профессиональной подготовки будущих педагогов необходимо целевым ориентиром выбрать деонтологическую подготовку педагога.

Ключевые слова: деонтология, профессиональная деонтология, деонтологическая подготовка, педагог, профессиональная деятельность, профессиональный успех.

Annotation

Maksyutov A. Ethical training of teachers to the profession.

The article highlights the role of deontological training teacher in his professional activity. A short retrospective analysis deontological concepts. Deontology interpreted as a specific system of knowledge about proper, mandatory field, based on the requirements of public morality. Professional ethics - the science Interdisciplinary Section ethics and sociology of morality that considers problems professional duties, requirements, norms and proper behavior in relations system.

Teaching ethics - a set of ethical standards and principles of conduct teacher during his duties. Indicator deontological culture of the teacher is his ability to cooperation and mutual respect and equality of the parties - a necessary condition of this culture.

By determining factors of teacher professional success, in terms of ethics, highlights the requirements of professional ethics to educators. The attention to ethical standards in the activities of the teacher and the need to respect them. The attention that the desire of society to gain a new quality, which would correspond to the current level of world civilization is undoubtedly connected with the need to view many deontological foundations of the educational process, not only in terms of awareness, but also spiritual reflection.

The author concludes that the system of professional training of future teachers should choose targets deontological training teacher.

Keywords: ethics, professional ethics, deontological education, teacher, professional activity, professional success.